

Гордана Тошић

„НЕБЕСКЕ СТОЛИЦЕ” СТАРОХРИШЋАНСКА БАЗИЛИКА НА КОПАОНИКУ

На „Сребрној планини”, како Копаник називају римски, млетачки и турски историјски извори, на надморској висини од 1800 m, на самој административној граници са Косовом, непосредно испод Папчићевог врха, налази се археолошки локалитет „Небеске столице”, у народном предању познат као „Црквина св. Прокопија”. Локалитет је поетично назван по топониму „Небеске столице”, који означава брдо коме налазиште припада, заправо по стењу које доминира околином а које је давне 1895. године инспирисало војводу Мишића да га именује као „Небеске столице”.

Посвета „Црквине” на Копанику је сасвим разумљива, будући да је св. Прокопије био не само хришћански страдањик у време цара Диоклецијана, већ и заштитник рудара. Према предању, Прокопијев дан је „тежак празник” када камен у долу и дрво у гори „прокопе”, због његовог великог страдања. На дан св. Прокопија, на „Црквинама” се већ годинама одржава света литургија. У колективном памћењу копаничког становништва остало је дубоко уврежено сећање на св. Прокопија и свето место, упркос томе што су материјални остаци сакралне грађевине, вековима уназад, били под земљом.

Копаник је како у англици, тако и у средњем веку, био надалеко чувен по својим рудницима сребра и гвожђа, о чему сведоче и топоними до данас сачувани: Гвоздац, Суво Рудиште, Рудница, Сува руда, Ковачи... Ходајући Копаником почетком прошлог столећа, Аврам Поповић, у својој историјско-географској студији *Горњи Ибар средњег века*, забележио је: „Гледајући на данашње остатке од развалина дубровачко-саских колонија, види се да је Копаник, с обе стране планинског му била, имао врло густа рударска насеља и да су бројем становника била знатно велика. Пошавши

из Ибарске долине, из данашњег малог сеода Плане, планинским венцем којим је онда водио знаменити рударски пут, а чији се трагови и данас познају, nailазимо на читав низ некадашњих колонија које се недалеко једна од друге ређају овако: Ковачи, Ливађе, Заплатина, Берекаре, Остраће, Копориће, Врхлаб-Беласица и Тренча као најјужнија у овом низу". У близини нашег локалитета, налазе се два важна рударска центра, један у Заплатини и други у Белом Брду, што представља изванредан природни ресурс за настанак и развој насеља. Колоније које се помињу у дубровачким изворима, често прате континуитет живљења на одређеном терену, тако да поседују старије културне слојеви, који се ископавањима могу потврдити.

На свом путу по Копаонику, Феликс Каниц није пропустио да запази и забележи стара вртла, хрпипшта и запустела рударска окна, али и да истакне своју опчињеност планином препричавајући разговор са једним сељаком, који га је одвео на Панчићев врх и рекао да се одатле види цео свет.

Захваљујући археолошким истраживањима „Небеских столица", на археолошкој карти Србије је убициран значајан локалитет.¹ Пронађена је старохришћанска базилика, грађена у техници ломљеног и притесаног камена, са кречним малтером као везивним средством. Ова репрезентативна грађевина имала је мозаични под и фреско-декорацију на зидовима, о чему сведоче остаци мозаика и фрагменти фресака откривени у слоју рушења, на нивоу пода. Полихромни мозаик, пронађен у североисточном делу наоса, био је подељен у више поља у којима су се налазили геометријски и зооморфни мотиви, од којих паун, као и на осталим старохришћанским композицијама, симболизује Васкрсење. Откриће мозаика је изузетно важно за датовање базилике јер је поуздано одређује у старохришћански период (5/6 век). Нажалост, пошто је у потоњем времену мозаик општећен ложењем ватре, откривен је у веома руинираном стању, што је условило хитно подизање и конзервацију. Имајући у виду услове налаза, као и надморску висину која подразумева сурову климу, одлучили смо да се мозаик након конзервације презентује у објекту „Националног парка Копаоник" а да се након систематских истраживања локалитета, у базилику врати копија.

Недалеко од базилике, у оквиру једног римског објекта пронашли смо повац римских царева, Диоклецијана и Константина, као и фрагменте античких керамичких и стаклених посуда. Посебну пажњу заслужује део мермерног рељефа, изузетно фино израде, на коме је приказан лик са платном преко рамена.

На основу досадашњих резултата, може се закључити да се на „Небеским столицама" налазио важан култни центар, док се насеље налазило негде ниже. Овогодишњом археолошком проспекцијом околног терена, установили смо да се на свега 5—6 km од локалитета, на брду Чуцаица, налазе остаци рановизантијског утврђења које је могло бити у вези са „Небеским столицама". Посебно треба истаћи чињеницу да Чуцаица доминира околином и прати важне саобраћајне комуникације, што су имали у виду како антички војници, тако и припадници КФОР-а који су овде боравили и за собом оставили трагове своје (не) културе, конзерве и другу савремену амбалажу. И поред важности које за нас има ово налазиште, које даје дра-

¹ Археолошка истраживања је обавио Завод за заштиту споменика културе Краљево (руководилац радова: археолог, Гордана Тошић, конзервација архитектуре: арх. Рајко Чубрић и конзервација мозаика: сликар Владимир Рашић-Републички завод).

гопене податке за процес настањивања и кретања становништва на Копаонику, истраживања остају упитна, јер Чучаица припада Косову.

Локалитет „Небеске столице” је драгоцен у научном смислу, будући да границе касноантичких провинција још увек нису прецизно дефинисане, тако да наш локалитет баца ново светло на северну границу провинције Дарданије. Међутим, права слика романизације, као и христјанизације Копаоника, добиће се тек када се започета археолошка истраживања буду интензивирала и када се локалитети буду посматрали „у мрежи” у којој су се некада и налазили. Досадашњи радови показују богатство археолошког материјала и потребу систематског истраживања терена. На западним падинама откривен је значајан касноантички археометалуршки центар у Крамићима, као и некропола у Ланишту², док је на источним падинама, у самом подножју Копаоника, у Малој Врбници³ пронађена старохришћанска декоративана пластика, која своје најближе аналоге налази у ранохришћанским споменицима из Далмације.

Поред значаја који локалитети на Копаонику имају за науку, сматрамо да су у истој мери атрактивни и за туристичку понуду, нарочито ако се адекватно презентују и заштите заједно са природном баштином, која је када је Копаоник у питању, заиста јединствена. Илустрације ради, недалеко од локалитета „Небеске столице”, у зони Националног парка, налази се највећи водопад у Србији, Јеловарник, чије приобаље крије трагове старог рударења. Дакле, преостаје нам да на нашем „крову света” истражујемо и штитимо богато природно и културно наслеђе, упркос дивљој градњи у туристичком центру, која, уз пратећу инфраструктуру, прети да угрози опстанак реликтних птичјих врста и многе друге специфичности овог поднебља.

---

² Археолошка истраживања је обавила екипа Народног музеја Краљево, под руководством мр Вере Богосављевић-Петровић.

³ Археолошка истраживања је обавила екипа Завода за заштиту споменика културе Краљево, под руководством Гордане Тошић.